

Gunišová, Eliška

Záver

In: Gunišová, Eliška. *Terézia Vansová v slavistickom literárnom kontexte*.
Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2023, pp. 116-121

ISBN 978-80-280-0215-2 (print); ISBN 978-80-280-0216-9 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78336>

Access Date: 23. 02. 2024

Version: 20230704

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

7 ZÁVER

„Ja pracujem ľahko, ale vidno na mojich prácach istú nedokonalosť.“³⁸⁶

Igor Jurišica, jeden z najcitovanejších vedcov sveta pôsobiaci na Krembil Research Institute v Toronte, v jednom z rozhovorov venovanému mladým vedcom povedal, že príčinu, prečo tak frapantné množstvo doktorandov neukončí svoje štúdium, vidí v tom, že doktorand nikdy nemá pocit ukončenej práce. Vždy je ešte priestor niečo doplniť a vždy je ešte možnosť niečo ďalej skúmať, dovysvetliť. Podobne to môže byť vnímané pri každej práci, článku, knihe akademického pracovníka. Jurišica zároveň ale upozorňuje, že je nutné pochopiť, že každý výstup akademika či doktoranda má zachytiť iba určitý výsek danej problematiky, ktorú bolo možné za vybrané obdobie skúmať a následne spracovať. Tento fakt je nutné prijať, tak ako je nutné prijať skutočnosť, že vždy je možné vo výskume pokračovať ďalej.

Podobne je potrebné nahliadať i na predloženú monografiu. Už v úvode sme si definovali, že predmetom nášho výskumu budú iba vybrané literárne žánre zo širokej palety tvorby autorky. A to aj napriek tomu, že na estetický, ale predovšetkým axiologický prínos diel Terézie Vansovej by sa jednoznačne dalo nahliadať zo širšej perspektívy. Naším cieľom bolo výber zúžiť na diela s najzásadnejším dopadom v žánrovej oblasti. Naš výber preto pozostával z rozsahovo náročnejších prozaických žánrov – cestopisov, románov a spomienkových próz.

Práve na týchto žánroch sme demonštrovali spôsob, akým Terézia Vansová pristupovala k svojmu životnému poslaniu – motivovať slovenské ženy k čítaniu slovenskej literatúry, a teda našim cieľom bolo skúmať, akým spôsobom Vansová

386 VANSOVÁ, T. *List Irene Raabovej-Kellovej*. [osobná korešpondencia]. [1922-12-2]. Dostupné v: LA SNK 151 A 10.

modifikovala zažité prozaické žánre pre čo najľahšie uchopenie základne vzdelanej ženy, čím vytvorila priam originálne žánrové modifikácie. Dokumentárny, opisný žáner cestopisu dokázala bravúrne odľahčiť, a tým pritiahnúť k žánru cestopisu nové publikum. S prostorekou rozprávačkou cestopisu, Johannou Georgiadesovou, sa stotožňovala nejedna Slovenka a Johanna sa jej tak stala vzorom čitateľiek, ktoré vďaka stotožneniu sa s hlavnou postavou ľahko preberajú aj jej hodnotové vnímanie. Napriek tomu Vansová dokázala byť v svojom opise cesty faktograficky presná. Vansovej cestopis *Pani Georgiadesová na cestách* bol medzníkom, ktorým autorka zvyrazňuje inklináčne tendencie k „realistickej“ tvorbe, ktorú Vansová chápe ako tvorbu vychádzajúcu z reálneho života, a to aj napriek tomu, že sa v cestopise dostáva do popredia aj zložka zábavná, príbehová.

Z reálneho života vychádzal aj príbeh opísaný v románe *Sirota Podhradských*. Zo žánrového hľadiska tak získal unikátne miesto v slovensky písanej literatúre, keď sa stal prvým slovenským ženským románom, ako ho nazval aj Ján Števec³⁸⁷, či presnejšie povedané, prvým románom so ženskou hlavnou hrdinkou v slovenskej literatúre. „Vansová moduluje svoj román ako čistý žáner, neprepájajúc cit s ideológiou.“³⁸⁸ Napísaním románu *Kliatba* sa autorka snažila prekonať nálepku autorky „limonád“. Napriek tomu nemožno zo žánrového hľadiska román *Kliatba* označiť ako historický, ako to urobila autorka v prvom vydaní románu. Vznikol tak však neobyčajný žánrový variant odrážajúci sa od reálnych historických udalostí a archívnych materiálov, do ktorého sa však miešajú beštiálne prvky frenetickej literatúry. Historickosť ostala v diele prítomná iba v reportážnych digresiaciach a v diele dominuje opäť výrazná sujetovosť priťahujúca pozornosť čitateľky. Román, ktorého vystupňovanie hrôzy vytvára priam dojem hororu, sa tak stáva opätovne ďalším priekopníckym žánrovým počínom v slovenskej literatúre. Posledný Vansovej román – *Sestry*, sa z genologického aspektu do slovenskej literatúry nijak výrazne neprepisuje.

Pri rozbere Vansovej spomienkovej prózy sa stávame opätovne svedkami jej genologického pragmatizmu a žánrovej hybridizácie. Vansová spomienky a zdokumentované informácie o tom, čo sa reálne stalo v záujme koherencie deja vyplňa, dokresľuje a rozširuje už autorsky o svoju verziu, o to, čo by čitateľku mohlo zaujať, hoci si plne uvedomuje, že do žánru nemôže zasahovať natoľko, aby realitu prepisovala. V predposlednej kapitole sme sa snažili o vymedzenie toho, čo medzi memoárovú literatúru ešte možno zaradiť, čo už nie a predovšetkým, akých (väčších či menších) priestupkov sa Vansovej diela spomienkového charakteru dopúšťajú, a teda prečo nie je možné ich označiť ako výhradne memoárové diela.

Okrem zámeru bližšie definovať a rozobrať genologickú unikátnosť vybraných prozaických žánrov sme si v hypotézach predloženej práce definovali snahu iden-

387 ŠTEVEC, J. *Sirota Podhradských*. Biele miesta v Dejínach slovenského románu. In: KOCÁK, M. (ed.) Literárny archív. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 210.

388 Op. cit., s. 212.

tifikovať a verifikovať pomerne široký a vopred stanovený axiologický katalóg. Osveta a vzdelávanie (najmä žien a ľudových vrstiev) predstavuje pre Vansovú kľúčovú hodnotu a motiváciu k tvorbe. Keď mladej žene zomiera syn a ostane žiť s vedomím, že ďalšie dieťa nebude môcť mať, zmyslom života sa jej stáva posolstvo tvoríť, a vďaka tomu vzdelávať slovenské ženy v slovenskom jazyku. Táto vízia motivovala mladú autorku písať a tvoriť predovšetkým v začiatkoch jej tvorivého obdobia.

Ženská emancipácia, ako s ňou pracuje Vansová, bola už detailnejšie popísaná v jednotlivých kapitolách. Emancipácia, o ktorej hovoríme na konci 19. storočia na slovenskom území je špecifickým dôsledkom kultúrno-historických podmienok situácie slovenského národa bojujúceho o svoje národné práva v multikultúrnom Rakúsko-Uhorsku. Národná otázka bola uprednostnená pred otázkou ženskej emancipácie. I tak je ale žena potrebnou silou v boji za národ a za národnú otázku a predovšetkým vychovávateľkou novej generácie mladých uvedomelých Slovákov. Kľúčovým faktorom v spôsobe presadzovania emancipačných snáh je Vansovej kresťanská výchova, a teda v konečnom dôsledku i spôsob uvažovania a presadzovania myšlienok v jej tvorbe. Žena je v prvom rade matka a až následne národovkyňa, napriek tomu, že jej pronárodné aktivity sú pre spoločnosť dôležité a rovnako dôležité je, aby žena bola vzdelanou a rozhladenou osobou, ktorá píše, číta, cestuje atď. To je v konečnom dôsledku dôvod, prečo Vansová rediguje Denicu, v ktorej píše zaujímavosti zo sveta, vyzýva k posielaniu vlastnej tvorby, píše román s tematikou čisto pre ženské publikum či vyzýva k cestovaniu prostredníctvom postavy Johanny.

Do každého Vansovej diela sa zároveň dostáva presadzovanie mravných zásad (najmä vychádzajúcich z kresťanskej tradície slovenského prostredia), kedy autorka nekompromisne odsudzuje všetko, čo sa prieči Božím prikázaniam a sama často-krát na Božie zákony upriamuje čitateľovu pozornosť. Z diel jasne poznávame, čo je nutné vnímať ako vzor správania a za aké správanie nás naopak doženie trest. Na rozdiel od iných opisovaných hodnôt, ktoré boli v predstavených dielach vždy prítomné vo väčšej či menšej miere, kresťanská morálka je hodnota, ktorá je pre Vansovej tvorbu základným stavebným prvkom.

Čitateľky Vansovej tvorby nemali problém preberať Vansovej hodnotové vzorce, pretože boli priam vyzývané stotožňovať sa s hlavnými hrdinkami Vansovej diel. To je podstata úspechu Vansovej tvorivého úsilia. Posolstvo Vansovej diel nebolo iba literárne prezentované a spísané, ale Vansovej hodnoty sa prenášali do reality, k reálnej čitateľke, ktorá sa stotožňuje s hlavnou hrdinkou a stáva sa tak protagonistkou diela v reálnom svete. Vďaka Vansovej dielam vie rozlišovať, čo je správne a čo je zlé. Má návod na rozhodovanie. Nevníma knihu ako fikčný, ale ako reálny svet.

Vzhľadom už na názov predloženej publikácie bolo jedným z cieľov práce reflektovať tvorbu Terézie Vansovej nielen v slovenskom, ale aj v slovanskom kon-

texte. Pri tomto tvrdení je potrebné si uvedomiť, že by nebolo reálne zasadiť a posudzovať genologickú a axiologickú hodnotu Vansovej diel v každej zo slovenských literatúr a poctivo ju komparovať s kultúrno-historickými špecifikami tej-ktorej krajiny. Takýto pokus by bol až príliš trúfalý na jednej strane a na strane druhej by neplnil svoj účel. Každá slovanská krajina v nami skúmanom období sa nachádzala v inej spoločensko-historickej situácii, rovnako literatúra každej zo slovenských krajín bola na odlišnom vývojom stupni, a preto porovnávať jednu slovensky píšucu autorku s mnohými ďalšími slovanskými autorkami žijúci v diametrálne odlišných podmienkach a reflektujúcich divergentné spoločenské podmienky by nemalo zmysel. Preto sme sa v poslednej kapitole zamerali na celkové ukotvenie Vansovej ako literátky a kultúrno-osvetovej pracovníčky do slovenského literárneho a kultúrneho podhubia. Vysvetlili sme nadväznosť jej tvorby na tvorbu mužských slovenských autorov, ale čiastočne sme sa pokúsili i objasniť jej status medzi dobovými slovenskými ženskými autorkami.

Z celoslovanského kontextu sme skúmali už konkrétne prieniky do jednotlivých slovanských kultúrnych prostredí, s ktorými Vansová kooperovala, v ktorých sa dostala do povedomia, prípadne v ktorých mala ambície sa presadiť. V tejto podkapitole sme vychádzali takmer výhradne z archívnych materiálov a dobových periodík. Ide teda o doteraz nespracovanú problematiku, i keď to má svoje dôvody. Tvorba Terézie Vansovej riešila národné otázky. Tieto témy neboli pre inonárodné literatúry ničím výnimočné a žiadané. Navyše úroveň slovenskej literatúry sa v danom období iba dorovnávala ďalším slovanským literatúram. Tieto zahraničné prieniky sú teda iba veľmi obmedzené a vzácne. Napriek tomu ich existencia podčiarkuje reálny význam Vansovej ako výnimočnej slovenskej spisovateľky a kultúrnej pracovníčky.

Podarilo sa nám teda overiť stanovené hypotézy práce? Predložená práca nám z axiologického hľadiska ukazuje smer a cieľ Vansovej literárnych aj mimoliterárnych aktivít. Jasne ich dokazuje na úryvkoch z diel, ale zároveň ich na základe biografickej metódy a metódy integrovanej žánrovej typológie aj prirodzene prepája s dobovou historicko-spoločenskou situáciou, v ktorej autorka žila, formovala sa a tvorila. Výpoveď o Vansovej diele a hodnotách, nie je teda iba výpoveďou o samotnej autorke a jej vnútornom svete, ale je to reflexia skutočných dobových podmienok a spoločenskej reality. Hodnoty, ktoré autorka propaguje, odrážajú myslenie a smerovanie dobovej spoločnosti. Vďaka Vansovej spoznávame aj svet mimo Vansovú. Vybrané hodnoty: osveta a vzdelávanie (najmä žien a ľudových vrstiev), ženská emancipácia (v kresťansky obmedzenej forme), obrana slovenskej národnej a kultúrnej identity, propagácia slovenskej (predovšetkým česko-slovenskej) vzájomnosti a presadzovanie mravných zásad (najmä vychádzajúcich z kresťanskej tradície slovenského prostredia) vychádza z potrieb slovenského národa predovšetkým na sklonku 19. storočia. Osveta a vzdelávanie žien prirodzene súvisí s neexistenciou riadeného vzdelávania v slovenskom jazyku a spoločenským postavením etnických Slovákov v Rakúsko-Uhorsku.

S búrlivým 19. storočím sa dostáva do popredia aj otázka národná, ktorá zasahuje predovšetkým slovenskú inteligenciu, medzi ktorú Vansová a jej rodina patrili, s národnou otázkou je prirodzene zopätá aj snaha o slovenské zoskupovanie a bratrenie sa. Snaha spojením sa postaviť väčším nepriateľom, vyvolať dojem veľkého národa schopného odolávať národom väčším a rovnako aj možnosť odvolávať sa na národnú historickú tradíciu.

Zároveň je nutné reflektovať, že Vansová ako autorka i ako ľudská bytosť prežila 42 rokov v 19. storočí a rovnako 42 rokov v 20. storočí. Po detailnom skúmaní jej života i diela by sa dalo takmer tvrdiť, že Vansová z 19. storočia je úplne odlišnou autorkou ako Vansová z 20. storočia, to je snáď najdôležitejší poznatok, s ktorým je nutné na Vansovú a jej tvorbu nahliadať, a to napriek tomu, že vo svojich názoroch a proklamovaných hodnotách zostáva konzistentná. 19. storočie pozná Vansovú ako autorku, ktorá verí vo vlastné schopnosti: „*V dobe mojej mladosti bol to M. Dumny-Bachát*³⁸⁹. *Čítala som jeho veci, ale cítila som, že by som sama vedela krajšie písať než on, zvlášte novely.*“³⁹⁰ a nebojí sa výziev. Jej odvaha priniesla do slovensky písanej literatúry mnoho nového. Odlišná perspektíva jej umožnila získať si pozornosť nových potenciálnych percipientov – žien. Spôsob, akým si ženské čitateľky pripútava k svojim dielam je originálny a v danej dobe veľmi potrebný. Vansová píše ich hovorovým jazykom a píše o tom, čo ich zaujíma. Napriek tomu dokáže plniť dôležitú funkciu literatúry – prenášať autorove hodnoty smerom von k čitateľovi. Nejde teda o prvoplánovo zábavnú, nízku literatúru, ako občas bývajú Vansovej diela označované. Vansovej odhodlanie a spôsob, akým sa rozhodla vzdelávať slovenské ženy bol úspešný, napriek tomu, ako sama tvrdila, na formálnu dokonalosť diel nemala čas. A aj napriek absencii dostatku času sa nebojí experimentovať, čo prináša výrazný zásah najmä do žánrovej oblasti – prvý román pre ženy s hlavnou ženskou hrdinkou, prvý cestopis písaný ženou a pre ženy, sci-fi poviedka zasadená do roku 2888, odhodlanie napísať hororový román o beštiálnych vraždách, ochota písať divadelné hry, ktoré by pomáhali popularizovať slovenský jazyk a v neposlednom rade poučné články v Dennici (pričom nesmieme opomenúť odvahu, s ktorou sa pustila do redigovania Dennice – čo Šoltéssová napríklad odmietla). V oblasti žánru pre Vansovú neexistovali hranice, prekračovala dobové zvyklosti, neodmietala výzvy, pri ktorých sa nazdávala, že by jej pomohli naplniť vyšší cieľ – zvyšovať vzdelanie slovenských žien v slovenskom jazyku. Vansová prekopila všetko, čo načerpala inde – v ruských, ale i ďalších európskych literatúrach do slovenských podmienok, pričom intenzívne nadväzuje na romantický model literatúry a jeho pozostatky v jej dielach ostávajú počas celého jej tvorivého

389 KUSÝ, I. *Próza*. In: ČEPAN, O. Dejiny slovenskej literatúry. Bratislava. SAV. 1965. S. 522.

390 FILIP, A. – KÁLAL, M. *Rozhovor s pi. Tereziou Vansovou*. Pohronský Hlásnik. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

obdobia – vnútorné monológy, motív hrôzy, zdôrazňovanie individuality, príklon k folklóru a tradíciám a mnohé ďalšie.

Na prelome storočí sa Vansová venuje predovšetkým redigovaniu prvého slovenského časopisu pre ženy – Dennice. Samotné rozhodnutie prijať redaktorstvo „ženského časopisu“, ktorého existenciu Vajanský so Škultétyom vysmievali³⁹¹, poukazuje na Vansovej ochotu urobiť pre vzdelávanie slovenských žien skutočne maximum. Zameranie časopisu jej pomohlo i ďalšie roky podporovať myšlienku rozširovania slovenskej literatúry medzi jednoducho vzdelané ženské čitateľky. Je však isté, že boj o finančné prežitie časopisu, ako i mnohé kritiky na jej osobu jej vzali odvahu³⁹², s ktorou sa mladá Vansová púšťala do nekonvenčných žánrových modifikácií. Následne Vansová a Vansovej diela 20. storočia ostali zakonzervované v duchu 19. storočia – táto Vansová turbulentným spoločenským zmenám nestačila a nemohla stačiť. Vansová i v 20. storočí píše o morálne krásnych ženách, trvá na dôležitej úlohe matky, viere v Boha, opakuje protimaďarské heslá a sťažuje sa na národnostné krivdy z minulosti. Dostáva sa do sporu s hlasistami, ktorí síce hlásali česko-slovenskú vzájomnosť, ktorá bola Vansovej vždy tak blízka, avšak zároveň hlásili odklon od tradícií, nezhodli sa na postavení ženy v spoločnosti, ale ani na poslaní spisovateľa. Vansovej názory sa nemenia v priebehu celého jej života, na sklonku života navyše stráca odvahu experimentovať. Neudržala tempo s mladšími a odvážnejšími autorkami 20. storočia, akými bola napríklad Timrava a jej kritické diela. Odhliadnuc od uvedených skutočností, Vansová stále musela vydávať diela. Finančné ťažkosti, do ktorých sa dostala i spolu so svojou chovanicou, ju nútili zaujímať sa o možnosti sfilmovania jej diel, sú taktiež dôvodom, prečo vydáva romány, ktoré mala takmer 30 rokov v rukopise, či vytvára spomienkové diela, ktorých hodnota už nie je v originálnom žánrovom spracovaní, ale skôr v autenticite opisovaných udalostí. Je to však už iný prístup k literatúre, viac zotrvačný ako inovatívny a kreatívny.

391 Pozri opakovaná citácia zo 6. kapitoly: „vyslovili nechť proti ženským osobitým časopisom vôbec a proti tomuto, ‚Ženskému světu‘ zvlášte, že je to len také nútené delenie sa, že vydavateľský časopis nemá byť špeciálny ženský, alebo špeciálne mužský, že čo má za zmysel; že čo by sme my povedali, kedy oni počali vydávať ‚Chlapský svet‘“.

392 „Teraz cítim, žeby som už asi nemohla väčšie dielo napísať, kritika, čili kritici mi vzdali odvahu.“ Pozri: KAŠŠAYOVÁ, T. *Na margo kníh o Terézii Vansovej*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. 1994. S. 242.